

PASEOS LITERARIOS POLA PROVINCIA DA CORUÑA 2026

MARÍA CANOSA

ROTEIRO MÚSICA NAS PALABRAS.
LUÍSA VILLALTA

asociación de escritoras escritores en lingua galega
www.aelg.gal

Deputación DA CORUÑA

MÚSICA NAS PALABRAS. LUÍSA VILLALTA

Paseos Literarios pola Provincia da Coruña — AELG / Deputación da Coruña

Estudo e Guía Textual do Paseo Peonil en 7 Movementos Musicais

Título do Paseo:	Música nas palabras. Luísa Villalta
Ámbito e Colección:	Paseos Literarios pola Provincia da Coruña (AELG / Deputación da Coruña)
Itinerario Peonil:	Conservatorio Profesional de Música (Riazor) → Paseo Marítimo de Riazor e Orzán (As Escravas, vistas á Torre de Hércules e ao Atlántico) → Pescadería / Panadeiras → Bulevar do Papagaio
Distancia e Duración:	2,8 km aprox. | Percorrido a pé de 90 minutos aprox. (7 Paradas / Movementos)
Fontes Principais:	Melodía de palabras (biografía), En concreto, Papagaio, Música reservada, Ruído, Teoría de xogos, As chaves do tempo, As palabras ingrávidas.

1. INTRODUCIÓN E CARTA DE NAVEGACIÓN DO PASEO

A Coruña é unha cidade cuxa xeografía urbana e emocional non se pode comprender sen a música e a poesía de Luísa Villalta. Coma un proxecto sinfónico que se empeña na disonancia sen buscala, a urbe coruñesa ergue a súa pel de formigón fronte ao mar Atlántico, converténdose no escenario, no obxecto e no (re)verso ético da obra dunha das intelectuais máis lúcidas, afoutas e orixinais da literatura galega contemporánea.

O presente estudo textual desenvolve o paseo literario titulado “Música nas palabras. Luísa Villalta”. A súa finalidade é converterse nun instrumento de guía vivencial para percorrer fisicamente as rúas coruñesas, unindo a experiencia do andar cos textos orixinais da autora e cos fitos vitais reflectidos no libro biográfico 'Luísa Villalta: Melodía de palabras'.

1.1. Carta de Navegación

Para garantir a viabilidade peonil o paseo foi deseñado sobre a liña litoral e o eixe histórico da urbe, unindo directamente o Conservatorio Profesional de Música da Coruña co Bulevar do Papagaio.

Camiño Peonil. Puntos de interese.

- Conservatorio Profesional de Música da Coruña (Praza da Tolerancia): Berce da vocación musical e do "violino" (como ela denominaba ao seu violín).
- Paseo Marítimo de Riazor e Orzán: A liña do Atlántico coma pentagrama aberto, coas Escravas e a mirada cara á Torre de Hércules e o mar aberto.
- Incursión pola Pescadería / Panadeiras: O centro urbano, eixe de comunicación entre o mar e o interior burgués (Obelisco, Pazo Municipal, Asilo).
- Bulevar do Papagaio: Destino final e peche na praza peonil, diante das cristaleiras que gardan gravados os poemas da autora.

1.2. Estrutura Musical: Suite en 7 Movementos (DO a SI)

A orixinalidade deste paseo radica na súa arquitectura conceptual. A proposta organízase coma unha suite musical en 7 movementos ou paradas estratéxicas, facendo coincidir as sete notas do pentagrama (DÓ, RE, MI, FA, SOL, LA, SI) e os conceptos biográficos da obra 'Melodía de palabras' coa xeografía poética de Luísa Villalta:

Nota / Movemento	Concepto Biográfico e Espazo	Obras e Temática Literaria de Apoio
1. Abertura / Clave de Sol	Conservatorio Profesional de Música (Riazor)	O berce da palabra melódica, o violino e a vocación docente/literaria.
2. Primeiro Movemento (DÓ)	DOzura / Paseo Marítimo de Riazor e Orzán	O mar coma pauta en branco. Poema da Cidade Alta e Teoría de xogos.
3. Segundo Movemento (RE)	REservada / Paseo Marítimo do Orzán (As Escravas)	O ollo vixía da Torre de Hércules, a Rosa dos Ventos e o Campo da Rata.
4. Terceiro Movemento (MI)	MIlitancia e aMIzade / Enseada e evocación a Santo Amaro	A cidade do alén (Santo Amaro), as mulleres libertarias e a solidariedade.
5. Quarto Movemento (FA)	Formación Académica / Evocación da FAlperra	A casa natal (Vila de Laxe, 6), o río Monelos soterrado e o poema Nomes.
6. Quinto Movemento (SOL)	SÓLida / Centro Urbano (Panadeiras / Obelisco)	A solidez ética, a crítica urbanística (Asilo) e o Pazo Municipal.
7. Coda e Peche (LA / SI)	LAtexo/SIlencio_HARMONÍA / Bulevar do Papagaio (Cristaleiras)	A memoria do barrio destruído, o silencio vibrante e os dous poemas finais.

PARADA 1: ABERTURA / CLAVE DE SOL — CONSERVATORIO PROFESIONAL DE MÚSICA DA CORUÑA

1.1. Emprazamento e Significado: O Berce da Palabra Melódica

O noso paseo literario dá comezo diante do Conservatorio Profesional de Música da Coruña, situado no contorno peonil e educativo de Riazor. Este punto de partida é altamente simbólico: na traxectoria de Luísa Villalta, a música non foi un mero complemento estético nin un adorno erudito, senón a verdadeira estrutura sobre a que se erixiu a súa linguaxe e o seu pensamento reflexivo.

Como se recolle na biografía 'Melodía de palabras', a paixón de Luísa pola música xurdiu na infancia pola profunda influencia de seu pai, Rafael Villalta, un gran melómano que levaba ás súas fillas —Luísa e Susana— á ópera desde ben cantiñas. Axiña, aquela nena nada na Falperra o 15 de xullo de 1957 amosou unha memoria prodixiosa e un oído atento ao ruído do mundo. A decisión de ingresar no Conservatorio para estudar violín marcou a súa vida para sempre. Coa súa disciplina e tenacidade habitual, Luísa deu en chamar 'violino' ao seu instrumento, demostrando ese cariño orixinal e case persoal que lle profesaba. Acadou a Titulación Superior de Violín en 1983 e formou parte da Orquestra de Santiago de Compostela e da Xove Orquestra de Galicia dirixida por Joam Trillo.

Neste mesmo contorno de Riazor e do Eusebio da Guarda (onde cursou o COU con cualificacións extraordinarias), conflúe outro feito decisivo: a súa profesora de Literatura, María Teresa, foi a primeira persoa en detectar a súa habelencia especial para a escrita e animouna a poñer por escrito o seu mundo interior. A partir dese momento, violín e literatura camiñarían da man coma linguaxes rigorosas e complementarias.

1.2. Claves Literarias e Lecturas de Apoio

Neste primeiro punto do paseo, a persoa participante é convidada a escoitar a cidade con ouvidos de música, comprendendo que antes da palabra poética existiu o son. No prólogo do seu primeiro libro de poemas, 'Música reservada' (Ediciós do Castro, 1990), a autora xa nos advirte de que a poesía é, por riba de todo, 'palabra melódica' e un camiño ao coñecemento profundo:

Luísa Villalta — Prólogo de 'Música reservada' (1990)

Se o principio foi a palabra, antes dela foi o son e, despois, o entendimento e transmisión da súa melodía. Eis a Música, que brota como o río da existencia, ea Palabra, que interpreta o seu ritmo como unha danza ritual arredor do lume da intelixéncia. Eis a Poesia, palabra melódica.

A palabra melódica é a reflexión rítmica sobre a música da existécia, un camiño ao coñecimento.

Luísa Villalta — 'O oco da palabra' (1986)

Á beira mesma das perguntas
están os ersos e os siléncios
a esvair as luces ténues da verdade.

Á beira mesma dos meus ollos
a soidade tende un manto de distáncia
que outros ollos, todos, tamén prenden.

E aí vibra un espanto, unha certeza
dun nada vivo que respira e que se nutre
deste ar que nos pergunta o que somos.

Desde o Conservatorio, e tras comprender a dobre condición de Luísa como executante do violino e creadora da palabra, iniciamos o noso percorrido peonil dirixíndonos cara ao Paseo Marítimo, onde a música das ondas do Atlántico se converte na pauta máis grande da urbe.

PARADA 2: PRIMEIRO MOVEMENTO (DÓ) — DOZURA E O PENTAGRAMA ABERTO: PASEO MARÍTIMO DE RIAZOR E ORZÁN

2.1. Emprazamento e Significado: O Mar coma Pauta e a Cidade de Formigón

Descendendo desde o Conservatorio pola avenida de Manuel Murguía cara á liña de praia, situámonos no Paseo Marítimo de Riazor, á altura do miradoiro que domina a gran pauta azul do Atlántico e o perfil da enseada do Orzán. Este segundo movemento da nosa suite está dedicado á nota DO e ao concepto biográfico de 'DOzura', esa tenrura consciente e intelixente coa que Luísa observaba o horizonte.

Para Luísa Villalta, o mar da Coruña non era un simple elemento de postal turística, senón unha pantalla incríbel que devolvía a memoria da urbe, un pentagrama en branco no que a brisa debuxaba as notas dunha melodía colectiva. A liña de costa representa o límite físico onde a cidade de formigón ('concrete') se atopa coa indómita orixe da luz e da auga salgada. Como sinala Inma Otero no seu estudo sobre o poemario 'En concreto' (XII Premio Espiral Maior, 2004), o título da obra xoga coa polisemia do termo inglés 'concrete' (cemento/formigón, o material áspero do urbanismo especulativo) e o concepto filosófico de 'concreto' (o tanxíbel, o real, o experimentado polos sentidos).

2.2. Claves Literarias: Teoría de xogos e o Poema da Cidade Alta

Nesta parada do Paseo Marítimo, a lectura dos poemas de 'En concreto' abraza tamén o seu traballo narrativo. Na novela 'Teoría de xogos' (Laiovento, 1997), ambientada na Coruña da década de 1980 (nomeada veladamente coma 'A.C.' ou 'A Cidade'), o mar de Riazor e Orzán aparece coma un organismo vivo que envolve a urbe e serve de escenario para as estratexias sociais e os xogos de poder das e dos mozos traballadores:

Luísa Villalta — Extracto de 'Teoría de xogos' (1997)
Esta cidade vive dentro dun envoltorio de mar, como un celofán,
ocórreseme que vendéndose e comprándose a si mesma, un producto máis do seu propio mercado.
Igual que todo o demais boia, fluctúa...
Claro que me gostaba, con todo aquel amasillo de cores, como a praia, talmente,
a praia de A.C., a xente pegada unha á outra.

En diálogo con esta visión narrativa, os versos de 'Poema da Cidade Alta' (que abre e pecha a estrutura de 'En concreto') amósannos a voz poética identificándose plenamente coa colectividade máis humilde da Pescadería e das marxes urbanas, superando o individualismo para proclamar a afirmación do 'nós':

Luísa Villalta — 'Poema da Cidade Alta' (En concreto, 2004)

O meu nome é o da Cidade Alta
nacido onde a luz e o mar se están orixinando
mutuamente
nacín enfrente de min mesma
cando a Pescadería era un leito de sereas
e a serpe demorada na voz dos meus avós
vento dos ventos.
...

Contemplando a ondada de Riazor e a praia onde a infancia e a mocidade coruñesa se atopan co mar, continuamos o noso camiñar bordeando o arco do Orzán cara á península da Torre.

PARADA 3: SEGUNDO MOVEMENTO (RE) — RESERVADA / O OLLO VIXÍA: PASEO MARÍTIMO: AS ESCRAVAS OLLANDO A TORRE E O MAR

3.1. Emprazamento e Significado: O Faro, o Mito e o Campo da Rata

Avanzando polo Paseo Marítimo do Orzán, detémonos á altura do tramo das Escravas. Desde este miradoiro natural sobre as rochas, a vista abraza unha das estampas máis fermosas e arrebatadoras da Coruña: o perfil da Torre de Hércules erguéndose ao fondo sobre o promontorio, o ceo cruzado polos nubes e a inmensidade do Atlántico. Esta parada correspóndese coa nota RE e co concepto biográfico de 'REservada', que na biografía 'Melodía de palabras' se define coma ese banzo ou grao que dá o pulo necesario para avanzar coa firmeza e a seguridade de quen sabe agardar antes de actuar.

Desde esta liña do litoral, a Torre de Hércules preséntase coma o 'Ollo da Historia' e o supremo protector da urbe. Porén, no pensamento crítico de Luísa Villalta, os símbolos e os emblemas nunca son unívocos. A Torre é o faro que alumea e orienta os navegantes, pero tamén é a insignia erguida sobre un

mito de violencia: a derrota e decapitación do xigante Xerión a mans de Hércules. Cemento e pedra para ocultar os vencidos da historia.

Moi preto da Torre atópase o Campo da Rata, eido Mártir regado co sangue dos fusilados na represión franquista de 1936. A poética de Luísa Villalta transforma o vento mareiro (o Céfiro, o Bóreas, o Euro) nun elemento vivo que vén vendar as feridas da historia incongruente e a gardar a memoria dos 'bois mansos' sacrificados polo fascismo.

3.2. Claves Literarias: Torre-Reto e as gadoupas do mar

Nesta parada do Orzán, a lírica de Luísa atinxe unha dimensión visual e vangardista extraordinaria. No poemario 'En concreto', o poema 'Torre-Reto' preséntase baixo a forma dun caligrama ascendente que emula a estrutura do propio faro romano:

Luísa Villalta — Caligrama 'Torre-Reto' (En concreto, 2004)

TORRE

RETO
Como se pode ver
sempre
é desandado
o camiño
En verdade
nos pés
o áspero tacto das palabras
que me fai seguir
Onde comeza o poema
para observar
o poema
no difícil ascenso
Fago unha parada
na illa de estaño
para poñer os pés
sen lugar
Camiñando cara ao alto

Así mesmo, no poema 'Antiquísima', a autora fai falar as gadoupas do mar desde a atalaia do seu fogar:

Luísa Villalta — 'Antiquísima' (En concreto)

ESA son eu
rubindo unha e outra vez as escadas
dun mundo posíbel
separado sempre pola idade, a teima
e a vontade íntima de voar.
No alto a miña casa alta
e por cima un país nas nubes
lidando co sol difícil do Norte
que sempre se rende ás gadoupas do mar
e esquece ficar para quecerme.

Con esa brisa mareira que rechea os baleiros do tempo, seguimos o bordo litoral da enseada cara ao cemiterio civil e a beiramar de Pelamios.

PARADA 4: TERCEIRO MOVEMENTO (MI) — MILITANCIA E AMIZADE / A CIDADE DO ALÉN: BEIRAMAR E SANTO AMARO

4.1. Emprazamento e Significado: A Cidade dos Mortos e a Loita das Mulleres Libertarias

Para seguir falando da obra de Luísa Villata sería bo poder chegar camiñando á zona das Amorosas e a enseada de Pelamios, e así alcanzar o contorno de Santo Amaro e o seu histórico cemiterio mariñeiro, que mira directamente cara ás ondas. O seu defecto, paramos no paseo marítimo, no espigón (A coiraza) onde se atopa o Monumento aos Heroes do Orzán, que irmandamos co cemiterio de Santo Amaro.

Este cuarto movemento represéntase coa nota MI e coa dobre dimensión biográfica de 'MIlitancia e aMIzade', dous dos piares máis sólidos na vida de Luísa Villalta.

O Cemiterio de Santo Amaro é a 'cidade dos mortos', o reverso exacto da cidade dos vivos. Para Luísa Villalta, ambas as urbes entrecrúzanse constantemente pola necesidade que teñen os vivos de escoitar a voz do pasado para non se disolver na desmemoria. Por esas rúas de Beiramar e das Atochas andaron os personaxes das marxes aos que Luísa e os seus contemporáneos renderon tributo: os tolos da tarde, o coxo Novoa, Narciso Correal, o pintor Urbano Lugrís sementando dignidade, e o movemento libertario de mulleres anarquistas da Coruña.

A militancia de Luísa Villalta foi a continuidade desta herdanza: activa, coherente, presente na primeira liña de Burla Negra, da Mesa pola Normalización Lingüística, da AELG, das mobilizacións do Prestige e da solidariedade co pobo palestino.

4.2. Claves Literarias: Poesía de Resistencia

No “Libro das colunas”, Luisa Villalta amosa continuamente o seu compromiso. Deles, quedamos con dous artigos nos que se rebela contra a situación do momento e reflexiona sobre o sentido da súa propia escrita.

Luísa Villalta — 'Emigrar en terra propia' (Libro das colunas)

É ben sabido que somos xente emigrante. Pero o que poucas veces se pensa é que para emigrar non fai falta moverse do sitio. E isto é o que nos pasa a nós, que somos emigrantes, saiamos da terra ou non. O que acontece coa lingua é todo un síntoma do que estou dicendo, e até nin creo que sexa o único, pero si o máis dramático. Cóntanme dunha muller, amiga da nai dun aluno non moi estudoso, que se aprontou a darlle un consello: “Que non faga o tonto. E total p´ra que quere o teu fillo o gallego? Co gallego non pasa de Astorga!” Como se o rapaz tivese xa feita a maleta. E, para ser de Burela a muller, aínda atinou bastante ben, cando menos en dirección Madrid, ela que nunca precisou tampouco de ir aí moi lonxe. Paréceme un exemplo elocuente dun sentir extendido. A lingua é a primeira estrada a coller se as cousas se poñen mal e, como moi ben nunca andan tampouco, pois hai que poñerse, por se acaso, permanentemente en camiño, non sexa que quedemos atrás. E falo en plural porque hai un nós *colectivo que ten asimilado este significado do recambio lingüístico. Mesmo eu diría que en xeral as familias, sentíndose parte deste exilio común, acusan solidariamente, como un clan no que non hai vontades nen liberdades individuais, a precisión de deixar os fillos ao outro lado dese río invisíbel, interior e metafísico, que chaman progreso, esquecidos da culpa rural e renacidos sen mágoa ao maremagnum urbano, en pai nen nai nen pasado nen historias de vellas, tal como se os tivese parido a televisión. Máis que sangrado imparábel do noso espírito colectivo, creo que as cotas actuais de desuso do galego son alarmante cuantificación dun éxodo. A perspectiva real ou imaxinaria de que a vida sempre está noutra parte fixo arraigar en nós o lado máis desestabilizador e debilitante da modernidade. Mais emigrar é non perder nunca de vista a posibilidade do retorno E só se pensa seriamente en retornar cando as cousas, xa do outro lado, van moi ben ou van moi mal. Non sei se é un ou outro o motivo, pero a meirande parte de usuarios voluntarios e conscientes do galego son, somos, retornados con vontade de ficar. O único que falta é que a vida poda estar sobre todo aquí, alentando e facendo posíbel un masivo regreso.*

Luísa Villalta — 'Escribir para quen' (Libro das colunas)

No medio da crise bélica internacional, no medio da incertidume económica, ao tempo da crise pesqueira, ante a crise editorial, nun país onde nunca parece haber crise, o noso, celebrouse o IV Congreso de Escritores en Lingua Galega estoutro día en Vigo, a fértil en artes e letras. E foi o noso adiantado maior na capital do reino, Paco Rodríguez, quen volveu tanxer a campá dunha pergunta que había tempo eu non escoitaba: “para quen escrebemos?” E é que a pergunta levaba moito tempo enferruxada na obviedade, antesala da moito máis problemática e discutíbel de “para que escribimos”, terreo pantanoso no que non é pertinente adentrarse neste momento. Para quen se escrebe? E máis afinadamente, para quen escribimos as escritoras e escritores galegos? Evidentemente para quen le. Pero, na situación actual do mercado do libro (sobre todo galego), esta obviedade termina por ser un eufemismo: quedaría feo recoñecer que por lector nos referimos a quen compra libros, lea ou non, que tamén se pode ler de balde; e non son menos lectores os que frecuentan bibliotecas, os que relén, os que comparten e intercambian os libros máis prezaclos e máis as ideas que neles se conteñen. E aquí xa imos confundindo unha cuestión cualitativa, a experiencia da lectura e a lectura da experiencia, por unha cuestión cuantitativa, o número de

lectores-compradores precisos para adecentar a nosa industria editorial. Cando un reloxo anda mal, a culpa sempre a ten o reloxeiro. Así acúsasenos, e oxalá fose verdade, de escribirmos nada máis para quen escribe. Para nós mesmos, para os nosos afíns, para os do cotarro. Se a literatura tivese o tratamento social e educativo debido, non estaría mal un país todo de escritores reais e de escritores en potencia, que fixesen da lectura unha reescrita. Iso sería acadar un altísimo nivel cultural. Iso sería acadar unha poboación crítica e creativa. Iso sería saber ler e reescribir o mundo. Hai quen escribe para si mesmo (e ben que gosta de publicalo). Hai quen escribe para a Historia (e nunca llo recompensa como cre merecer). Mais penso que só seremos un país literariamente acougado cando poidamos permitirnos escribir mesmo para quen non le.

No poemario 'En concreto', o poema 'Solares' reflicte a teimosa vontade de construír un refuxio de dignidade e memoria fronte ao asfalto e á destrución:

Luísa Villalta — 'Solares' (En concreto)

No vacío dos lugares
extraído o seu nome
habitan os solares
por cima e por debaixo do ar
cuadrícula invisíbel que de pronto emerxe
anotando a delineación enédita dunha masa indivisíbel:
os ollos da xente que axiña virá
repartir o instinto da supervivencia
en ascensores metálicos.
(...)

Esa militancia cívica tamén se fixo poesía de denuncia internacional no seu poema 'Debilidade' (publicado na antoloxía 'Intifada', 2003), cuxos versos recitou na súa última aparición pública en Compostela o 26 de febreiro de 2004, poucos días antes da súa inesperada morte:

Luísa Villalta — 'Debilidade' (Intifada, 2003)

...
E eu confeso que son débil,
que son moito máis débil que o odio
máis débil que a pobreza ante a riqueza innegociábel
Máis estraña que o hábito vencido da represión.
Por iso pido a paz
pido a paz e un estado popular
para o pobo pobre
débil coma min en Palestina.

Co tremor da memoria salgada de Santo Amaro nos pasos, iniciamos a incursión cara ás rúas do centro e á evocación do berce natal da autora.

PARADA 5: QUARTO MOVEMENTO (FA) — FORMACIÓN ACADÉMICA E BERCE NATAL: A FALPERRA E O RÍO SOTERRADO DE MONELOS

5.1. Emprazamento e Significado: O Berce da Falperra e a Docencia Emancipadora

Ao entrármonos desde o litoral cara á trama urbana do centro e do barrio, o paseo fai unha parada de reflexión arredor do berce natal de Luísa Villalta na Falperra (rúa Vila de Laxe, 6) e do parque de Santa Margarida. Este quinto movemento asignase á nota FA e ao concepto de 'Formación Académica'.

A Falperra (cuxo nome orixinal significa 'saia de pedra') era un barrio alto e popular, fóra das vellas murallas, onde medrou Luísa xunto coa súa irmá Susana. No número 6 da rúa Vila de Laxe, na vivenda dos seus pais, Luísa fixou tamén o seu primeiro estudio e refuxio creativo, rodeada de libros, pianos, violinos e un fermoso patio verde onde se celebraban faladoiros con figuras coma Xosé Manuel Beiras, Francisco Pillado, Paulino Pereiro e Miguel Anxo Fernán-Vello.

Neste punto faise obrigatorio lembrar a vocación docente de Luísa Villalta. Tras aprobar as oposicións de Lingua e Literatura Galega en 1988, e tras pasar polos institutos Neira Vilas de Perillo e Mixto nº3 de Canido en Ferrol, incorporouse ao IES Isaac Díaz Pardo de Sada, onde traballou ata o seu fin. Luísa entendía a educación non coma un adoutrinamento senón coma unha ferramenta xusta para espertar conciencias e formar cidadás libres e críticas. Para ela, a escola debía ser un espazo de respecto, igualdade e amor á lingua propia.

5.2. Claves Literarias: O Poema Nomes e a Toponimia Popular

En diálogo coa Falperra e coa crítica ao urbanismo desmedido que soterrou o río Monelos baixo o formigón nos anos sesenta (coma quen oculta a natureza e as comunidades máis humildes), o poemario 'En concreto' regálanos un dos textos máis célebres e reivindicativos da autora: o poema 'Nomes'. Nel, a toponimia popular dos barrios coruñeses (Labañou, Peruleiro, Os Mallos, A Gaiteira, Agrela, Montealto, Outeiro, As Moas) ergue a súa voz para reclamar a dignidade humana:

Luísa Villalta — 'Nomes' (En concreto)

Os lugares gardan instantes humanos nos seus puños fechados:
son os nomes
...
Barrunto que silenciosamente cambiarían o repouso
da indiferencia fonética que habitan no estómago das casas
por podérense un día levantar, saír andando
até a dignidade humana e o misterio da memoria
abrindo os seus brazos estentidos cara a nós
que esvaramos esquecidos
através da invariábel xeografía derrubada

...
confesar que de verdade os Mallos mallan
que a Gaiteira aínda vén de Agrela asubiando cara ao mar
e no Montealto, no Outeiro e máis nas Moas
permanecen os ares insepultos que nos foron dando forma
no molde verbal dos vetos que habitamos.

Os nomes somos nós
e cando acenden os seus rótulos atávicos
as aspas dos muíños derrubados
marmullan o farelo afirmativo do futuro.

Por outra parte, nos seus textos narrativos e dramáticos —coma os recollidos no libro Teoría de xogos— a autora afonda na paisaxe humana e urbana, explorando as relacións, as conversas cotiás e a procura da autenticidade e da propia voz fronte ás vixilancias e prexuízos sociais.

A continuación, inclúense as pasaxes literarias que ilustran esta conexión entre espazo, linguaxe e experiencia vital:

Luísa Villalta — 'ACTO 6' (Os doces anos da guerra)

Ábrese a porta novamente. Entra, con outra racha de vento, un rapaz novo con noticias da ambulancia. Ten moita gracia contando.
RAPAZ.- Ai mamaíña querida! Vaia festa que están a montar os ghardas. Que non se aclaran e acabouse. Primeiros dille un ao outro: veña, chama aí á ambulancia. Que é o primeiro que deben chamar, non é? Digho eu. Pero non é tan fácil, porque o outro veña que non, que primeiro o xuís. E o compañeiro dálle que a ambulancia e o outro que o xuís e o primeiro que non e o seghundo que si e que dáme o teléfono e que o xefe son eu. Ai mamaíña, unha verghoña! E mentres os tipos aí epaturrados, que non buchican. Máis quietos que o cabalo do fotóghrafo. E por fin, home, por fin un se decide e chama á ambulancia. E menos mal que chamaron á do Hospital Militar, que é o que está aí máis perto. E polos vistos dixeron que si, que viña pracó. Pero nestas vai e pasa o tempo e pasa o tempo e a ambulancia que non dá cheghado. E logho chaman ao xuís e, xa se sabe, non está onde tiña que estar e do xulghado din que a ver, que como non había choio, igual está botando a partida. Hai que ver. Volta a chamar ao Hospital e, como é militar, contesta un recruta que di que non sabe nada. O poli insiste e dille que está falando coa autorida, ou seña, coa bofia, que a ver que cre el. Entón o sorcho parece que fai o esforzo de investighar en que queda a cousa, perghuntalle a un quinto que está con el na portería se sabe algho e o outro rata di que nada, que se os señores non son militares ou parentes en non sei que grhao, que os milicos non prestan a ioghurteira. O pasma do teléfono cabréase pero o quinto que nada. Menos mal que cheghan unha parella (da Gharda Civil) con máis disposición e chaman aquí e alá. Parece ser que xa vén unha da Residencia. Pero vai e sai un tipo que di que, se están mortos, hai que esperar polo xuís para que dé a orde de levantamento. Ai ho, haiche moito enteirado, aquí saber sabe todo o mundo, pero logho facer, nadiña.

Luísa Villalta — '(Extracto)' (Teoría de xogos)

Risos, risos. Eu tamén ría, que menos. Estábamos a asistir ao mellor do espectáculo, como se por un lugar recóndito da escena se achegase, con paso de bailarina, a personaxe que dá título á obra. Aínda non se mencionara, pero alí estaba, o grande tema: o amor. Todo o mundo o ve pasar diariamente sen involucrarse, evitando na medida do posíbel o inconfesábel norte de todos os actos. Un tema apresentado sen previo aviso, o tema, como un neno que reclama a atención dos adultos pero ninguén toma en serio. Quen se atrevería con el? Risos nun primeiro momento, que querían dicer: a quen lle importa iso agora? Máis melindradas. Fíxose unha pequena pausa en que os licores abriron a súa segunda porta á transcendencia e o cachondeo. "Romántica, outra vez. Quen non o é? A ver". Ninguén o era, polo que daban a entender os risos. Tocárame a min ese día, o insulto, a min, a única que non o era, que non podía selo precisamente, posto que me criara mor lonxe do romantismo, na aldea, nun mundo onde o amor como a fame, non hai máis misterio, nen meiguices, senón resolución urxente que se toma onde sexa, nunha feira, no baile, ou simplemente cando un enche o ollo a outro varios días seguidos. "Imos? imos, pois, xa está, e se hai que casar, pois casase". Informei de que así era na miña aldea, con toda franqueza. Como os animais, pensaron eles, seino, sen dicermo. Lembrei, para min, que sen embargo co meu Amigo non fora así. Porque éramos novos, demasiado novos e dábamos importancia a todo, quizá. Isto penseino eu e non o dixen. Como animais, pensaron eles de todos modos, pero non o dixeron tampouco. En lugar diso, como se tivese algo que ver, saíu o tema do amor libre. Que se o amor, que se o compromiso, que se a posesión, que se a liberdade. Ninguén se pronunciaba con claridade. Tomasa, por como era ela, pareceume que iría estar en contra e sen embargo suspirou: "Sería a situación perfecta". En cambio Cristina, sorprendentemente, levoulle a contraria. "Os que predican iso son catro nenos irresponsábeis que van á Universidade a divertirse. Xa os verás de maiores. Quen vai cambiar o mundo a estas alturas?" Entón si, mencionei eu a Universidade e as comunas de aquela época, ás veces saía ben. "Utópico", dicía ela, "fantasías e, ao final os ciumes, os infelices acaban cheos de ciumes". E era verdade (aí estaban, sempre, os monstros). A Cristina pegoulle un pronto de seriedade. "Constancia, fidelidade", parecían broches de bixutaría na boca de Cristina. "Difícil, difícil: onde hai homes así?" Riu amargamente, a cabeza caída sobre o respaldo, como se bailase un tango, un ar de desastre. Estaba fermosa, debo recoñecer, e ela sabíao, rebolábase niso criando un espacio de silencio para a nosa admiración. Pedro ía falar pero contivo a resposta, terminou por rir e sorber un grolo. Esperamos. Entón non tivo máis remedio que dicer algo, e, felizmente, ocorréuselle aquilo de que "a única fidelidade que se debe exixir é para con un mesmo". Ao finalizar respirou, igual que un actor tras a última frase da obra. Esperaba aplausos, sen dúvida. Cristina endireitou a cabeza como... único premio, a amargura ficou sublime, pero non mirou a Pedro, como este esperaba, senón que se dirixiu a Sendín coqueto "Opinas o mesmo, Sendín?" Os demais quedamos mudos, case avergonzados. Tomasa quería inter- estou segura, pero limitouse a cambiar de lugar coa taza na man, sentou no sofá co estudado xesto de cruzar as pernas e acomodarse no asento. Imitámola e acomodámonos olvidándonos da mesa, aínda co mantel, as migallas, algunhas copas e os guardanapos sen recoller. Invadiunos un escepticismo un tanto tremulante, sorrisos disfarzados. Entón Sendín fala sobre o matrimonio. Di que se pode ser feliz, pero dío cansadamente. Tomasa, seguindo con interese as súas palabras ("que tarde ou cedo, agora que, en fin, nunca se podía saber") tomou conciencia do delicado da súa maquillaxe ao sorber o café, os beizos esborroneados, por non falar desa desagradábel marca vermella no borde da taza.

Co farelo afirmativo do futuro resoando nos nosos pasos, descendemos polo eixe de Panadeiras e a Pescadería cara ao centro urbano e os símbolos do poder político e económico.

PARADA 6: QUINTO MOVEMENTO (SOL) — SÓLIDA / O CENTRO BURGUÉS E OS SÍMBOLOS DO PODER: PANADEIRAS, OBELISCO E PAZO MUNICIPAL

6.1. Emprazamento e Significado: A Solidez do Pensamento Ético e a Crítica Urbanística

Avanzando polas rúas do centro urbano (Panadeiras, San Roque, o eixe da Pescadería e a contorna do Cantón e María Pita), chegamos ao corazón burgués e institucional da urbe. Este sexto movemento correspóndese coa nota SOL (a corda máis grave e profunda do violín) e co adxectivo biográfico 'SÓLida', que caracteriza a firmeza ética e a honestidade sen concesións de Luísa Villalta.

Desde xaneiro de 2002 ata a súa morte en marzo de 2004, Luísa mantivo unha columna semanal no xornal 'A Nosa Terra' (recompilada postumamente en 'O libro das colunas', 2005). Desde esas páxinas, a autora exerceu unha crítica xornalística e sociolóxica de extraordinario rigor, denunciando a especulación inmobiliaria, a destrución do patrimonio histórico, a perda de falantes de galego e o modelo de progreso depredador. Dous fitos urbanísticos simbolizan este combate: a derriba en 2001 do histórico Asilo de Adelaida Muro no Campo de Marte para construír vivendas de luxo (fronte ao rexeitamento de máis de 10.000 sinaturas e da sociedade civil) e a transformación mercantil do porto e dos espazos públicos.

Así mesmo, diante do Pazo Municipal da Praza de María Pita, Luísa contrapón a grandiloquencia do brasón oficial ('Cabeza, Garda e Chave, Forza e Antemural do Reino') coa realidade da xente común que enche as rúas e que non atopa resposta nos despachos do poder.

Eixe de Análise nas Colunas de A Nosa Terra	Posicionamento e Denuncia Ética de Luísa Villalta
Especulación e Modelo Urbano	Critica a demolición de edificios asistenciais (Asilo Adelaida Muro) e a expulsión da cidadanía das zonas históricas en favor do capital inmobiliario.
Normalización Lingüística e Educación	Combate a perda de falantes na infancia, reclama un ensino público xusto e califica de vergoñenta a marxinación do galego na administración.
Compromiso Ecolóxico e Paz Global	Mobilización activa contra a traxedia do Prestige ('Nunca Máis'), denuncia do xenocidio en Palestina e oposición á Guerra de Iraq.

6.2. Claves Literarias: Caligrama Obelisco, o Poema Asilo e o Pazo Municipal

No poemario 'En concreto', a arquitectura do centro burgués queda retratada a través de tres fitos fundamentais. No caligrama 'Obelisco', a autora debuxa coas palabras a verticalidade da urbe compacta e dos viandantes apurados:

Luísa Villalta — Caligrama 'Obelisco' (En concreto)

A
túa
estatura
estaba inscrita no proxecto
da Cidade compacta
Os edificios medran cada día
Faltan por agromar aínda
os máis de todos
Por cima
sen medida visíbel
as antenas atentas
prolongan o vacío
até algún centros
afastados dispersos
polas rúas de algúns
outros continentes
Por aquí pasan decote
os viandantes pontuais
mostrando a orgullosa hora
de cadanseu obelisco interior.

No poema 'Asilo', a voz lírica berra contra a impunidade da picara escavadora que destruíu o edificio asistencial de Juan de Ciórraga no Campo de Marte:

Luísa Villalta — 'Asilo' (En concreto)

...
O Asilo sen asilo
está a ponto xa de fechar a boca para sempre
a todas as perguntas interiores
e venderá os seus ollos á cegueira da Cidade culpábel
á Xustiza desvendada que nos condena a sofrer xa para sempre
o triste destino do sol máis xeneroso.

E finalmente, no poema 'Palacio Municipal', Luísa debulla a distancia entre a institucións e a vida da xente do común:

Luísa Villalta — 'Palacio Municipal' (En concreto)

...
Os nenos saben que no interior do Concello
as escadas son excesivamente altas para a idade da xente...

Cando o reloxio dea as últimas doce e levante o pleno do día
os acordos vitais ficarán como sempre
pendentes de tramitación.

Desde os ecos do Pazo Municipal e da rúa Panadeiras, dirixímonos ao destino final do noso percorrido: o Bulevar do Papagaio.

PARADA 7: CODA E CLAVE DE PECHE (LA / SI / HARMONÍA) — LATEXO/SILENCIO _ BULEVAR DO PAPAGAIO: PRAZA E CRISTALEIRAS

7.1. Emprazamento e Significado: A Destrución do Barrio e o Nacemento de Papagaio. A pegada de Luísa Villalta na cidade.

Chegamos ao punto de destino do noso percorrido peonil: a praza peonil do Bulevar do Papagaio, situada no enclave histórico que conectaba a rúa Panadeiras coa rúa San Roque. Este movemento final une as notas LA (a 'nota concerto' que afina e marca o latexo) e SI (a afirmación e a primeira sílaba do silencio vibrante) co concepto supremo de 'HARMONÍA'.

En marzo de 2001, o vello barrio do Papagaio —gueto marxinal ao que a decencia burguesa e conservadora relegara a prostitución e as vidas das mulleres máis desfavorecidas— foi devastado polas escavadoras para dar paso a un complexo inmobiliario e comercial. A fotógrafa Maribel Longueira testemuñou coa súa cámara aquela destrución brutal, capturando os chanzos dos derrubes, os papeis pintados das paredes abertas en canal e as fendas da memoria.

Maribel convidou a Luísa Villalta a escribir un texto para acompañar unha das fotos. A poeta, impactada polas imaxes, non foi quen de elixir só unha: levou un CD coa serie completa e, ao cabo de moi poucos días, regresou cunha vintena de poemas. Así naceu o libro póstumo 'Papagaio' (Laiovento, 2006), unha obra de abraiante valentía e calidade literaria, onde a autora se mete sen falsidade na pel das mulleres-boneca e denuncia a amoralidade do capital especulador.

Pero, antes disto, tendo en conta que estamos en harmonía coa nota LA e a busca do silencio (SI), a prosa narrativa de Luísa Villalta en «Concerto para un home só» recórdanos que a perfección é un imposible do que se nutre toda creación artística e humana:

Luísa Villalta — Concerto para un home só

Éxito tras éxito, houbo momentos en que me sentin palpar a glória coa xema dos dedos. (Recorda. Soa o "Largo" do "Concerto Grosso op. 3 n.º 11" de Vivaldi, onde comeza o "solo".) Eu tocaba, como dicer, deixando-me ir, como se perdese a vontade. Sen embargo cada nota, cada silenzo estaban saíndo conforme ao esperado. Non, non era perfeito. A perfeizón é sempre un imposíbel, portanto non conta. O camiño da perfeizón inícia-se só, percorre-se sabendo que non leva a ningures. Non. Estou a falar de algo diferente. Entre os meus dedos algo material, e quizais imperfeito, algo vivo, externo a min, frotaba no ar e eu xa non estaba só. Era como se un anxo ou un demo voase ao meu redor e, ao pasar, me rozase coa ponta das azas. Tiña vontade de rir aquela cóxega insuportábel. Tocaba para el sen ve-lo, sen saber se existia ou era un soño. (Silenzo. Deixa o violino. Moverá-se e falará de vagar intentando criar unha sensación de irrealidade e vértigo. As luces iran-se apagando progresivamente ficando unicamente a que o ilumina e outra que ilumina unha cadeira valeira.)

Ali estaba, fermosa como a primavera. A sua simples preséncia era unha afirmación de maior beleza da que atinxiron nunca os sonidos e as palabras. (Camiña até a cadeira, axionlla-se.) Ninguén habia ali mais pasivo, mais docemente receptor do que eu, mais desvalido. Miramo-nos e por fin tiven o recordo mais antigo: vin a luz do primeiro instante, si, esa luz que nos cega ao nacer e á que nunca logramos volver. (Carexa a cadeira e dá voltas ao redor.)

Que me pasa? Estou nacendo ou estou morrendo? Tan parecidas han ser as duas cousas que se confunden facilmente, tan facilmente como se esquecen. (Fala coa cadeira.) Di-me quen es, di-me por que traes tanta luz nas mans, nos ollos e até na sombra. Non, non mo digas, prefiro non saber nada para comprendé-lo todo. É todo tan extraordinário e tanto delicado! Parece-me que isto mesmo xa pasou en outra parte, en outro mundo. Si, é unha melodia moi antiga. Ó, temo non saber interpretá-la, como un aprendiz ridículo, temo perder-me. Como poder amar-te a ti, que es o amor absoluto? Nunca apartarei de ti os meus ollos, farei todo por ti e para ti, farei que a música se eleve até o ceu onde estiveche sempre a agardar-me. (Irá deitando-se no chan e movendo-se sensualmente ao compás das palabras. Outra vez o Largo, de Vivaldi. A luz esmorece.) Eu son o mar que te reflexa... indo e vindo... como un berce... como o tempo... asi, sós... ti-eu, ti-eu. (Escuro. Silenzo.)

(Luz só para o espello ao que se retirou o cristal. Aparece agora o Home descamisado dentro do marco, apoiado contra un dos lados aplaudindo sen entusiasmo.)

Luísa Villalta — Concerto para un home só

Saben? Eu tiven un amor, eu si que tiven un amor, unha vez. Era un ser coma min, coma vostedes, que vivia e se movia libremente. Encontramo-nos e sorrimo-nos: nada nos prometimos. (Mimifica a escena con xestos de baile mentres soa o terceiro tempo do "Cuarteto n.º 8 op. 110", de Shostakovich.) Éramos como un balé, felices tan só de estar vivos. (Dá voltas ao compás da música até encontrar-se frente ao espello valeiro. Pára mentres a música se acelera.) Non hai ninguén, estou bailando coa miña própria sombra. (A música funde-se co coro da tormenta de Rigoletto, de Verdi, ao tempo que se axitan as sombras.) Ó, todos somos sombras que bailamos con sombras.

(Dando voltas.) Bailen, bailen todos. Boas noites, señor conde. Como está, señora condesa? Señoras, señores, agora comeza o verdadeiro espectáculo. (A música e as sombras irán acelerando-se mentres dá voltas até cair ao chan. Silenzo súpeto e semiescuridade.)

(Entra o Criado, arranxa un pouco as cadeiras e fai o xesto de abrir as cortinas. Fai-se a luz. O criado dá a volta e tropeza co Home deitado que rosma algo. Non se sorprende.)

CRIADO.- Señor, señor, xa é dia. Prepararei un baño ao señor. Por favor, colla-se a min, imos xuntos, asi, amodo. (Ao pasar agarra o violino coa outra man.) Permita-me unha suxeréncia? Deberia tomar clases de violino, o señor, un melómano tan esquisito... E beber menos. Ou casar. O señor deberia ir pensando que esta vida non é para pasar só todas as noites... (Van-se indo até desaparecer da escena.)

7.2. Lectura das Cristaleiras e Peche do Paseo

O paseo culmina fisicamente diante do edificio moderno da Praza do Papagaio, en cuxas cristaleiras atópanse gravados para a posteridade dous poemas fundamentais de Luísa Villalta. A lectura colectiva destes versos diante do espazo transformado constitúe o momento máis emotivo e significativo de todo o paseo peonil:

Luísa Villalta — Poema gravado na cristaleira do Papagaio (1)

Hoxe vestín a cidade como
todos os días e saín polas
rúas procurando un abrigo.
Non consigo saber onde
puxen o día de onte.

Luísa Villalta — Poema gravado na cristaleira do Papagaio (2)

O papagaio mudo, caído
entre as flores das meias
verdades tinxía de cores
charramangueiras os dous
lados do simulacro.

Estes dous poemas resumen a dobre lección de Luísa Villalta: a busca do abrigo humano no cotiá da urbe e a denuncia do simulacro de progreso que pretender tapar as inxustizas con flores de medias verdades.

Coma un violín cuxas cordas seguen a vibrar no aire despois de retirar o arco, a lección ética, poética e musical de Luísa Villalta permanece viva na Coruña. É o seu LAtexo. Coma ela mesma escribiu dedicándolle un libro ao seu mestre Celso Béjar: 'hai que vibrar o SIlencio'. E mentres a cidadanía percorra as súas rúas lendo os seus versos, a melodía inmortal de Luísa Villalta continuará soando no corazón da urbe.

Luísa Villalta — Ritos de resistencia. Esa pel imposíbel.

Acabarei por facer do poema a biografía,
atar os días a xeito de tercetos encadeados
e espetar-lle ao mundo que si, que é posíbel
viver como vive a poesía, voar de aquí a alá
nalgo tan sutil e ao mesmo tempo tan exacto.
Mais que voar, aterro
aterro nesta terra que me aterra
con todo o meu amor nun puño e nun instante
atiborrado de palabras, palabras de min mesma,
(...)

— FIN DO PASEO LITERARIO —

